

Mišo LEKOVIĆ: OFANZIVA PROLETERSKIH BRIGADA U LETO 1942.

Vojnoistorijski institut pokrenuo je ediciju u šesnaest monografija »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945«, sa željom da sistematski, istorijski verno i objektivno obradi našu narodnooslobodilačku borbu.

U monografiji »Ofanziva proleterskih brigada u leto 1942« pukovnika Miše Lekovića, koja je izašla ovih dana, obrađuje se izuzetno značajno razdoblje oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije. To je period kada su CK KPJ i Vrhovni štab — u nastojanju da prebrode teškoće i krizu ustanka u pojedinim oblastima naše zemlje — tražili i našli izlaz u snažnoj ofanzivi proleterskih brigada, koja je dala vanredno značajne političke i vojničke rezultate za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe i revolucije.

Ofanziva proleterskih brigada — od Zelengore do Imotskog, Livna i Banja Luke — bila je ispunjena neprekidnim borbama u kojima su primenjivani raznovrsni oblici dejstava, počev od diverzija, napada na komunikacije, utvrđene položaje i naseljena mesta, susretnih borbi, infiltracija, do upornih odbrambenih borbi sa nadmoćnim neprijateljevim snagama, borbi u okruženju, proboja, povlačenja i marševanja. Ta ofanziva je obogatila veštinu partizanskog ratovanja, dala mu nov kvalitet i postavila osnove boljeg i celishodnijeg načina vođenja borbe koji će kasnije naći punu primenu u dejstvu krupnijih operativnih jedinica — divizija i korpusa — i doživeti dalji razvitak i uspon.

Svrha ovog napisa je prvenstveno u tome da se ukaže samo na neka taktička, operativna i strategijska iskustva, kako bi se kod starešina još više razvilo interesovanje za proučavanje naših bogatih ratnih iskustava i mogućnosti njihove primene u eventualnom ratu.

U uvodnom delu knjige, pored kratkog osvrtu na vojnopolitičku situaciju krajem proleća 1942. godine, autor iznosi odluku Vrhovnog štaba o prenošenju težišta oslobodilačke borbe u zapadne krajeve zemlje, stanje jedinica i pripreme za veliki marš.

U zimu 1941. i proleće 1942. godine oslobodilačka vojska Jugoslavije bila je stavljena pred velike teškoće. Na njene, još nedovoljno učvršćene jedinice, sručile su se, jedna za drugom, nekolike ofanzive u kojima je bilo angažovano, pored ustaško-domobrantskih i četničkih snaga, i desetak nemačkih i italijanskih divizija. Neprijatelji su narodnooslobodilačkom pokretu naneli teške udarce, ali nisu uspeli da mu zadaju odlučan poraz. Ustanak je preživljavao krizu u istočnim krajevima zemlje — u Srbiji, Crnoj Gori, Sandžaku, Hercegovini i istočnoj Bosni, ali se njegovo borbena jezgro održalo. U ovakvim uslovima dolazi do odluke o formiranju grupe brigada, o kojoj Vrhovni komandant, u pismu od 31. maja piše A. Rankoviću:

»Sada je u Crnoj Gori situacija takva da je veći deo Crne Gore očišćen od naših trupa i zahvaćen od Talijana i četnika... Ja name-
ravam sada stvoriti od crnogorskih udarnih bataljona koji su se povukli
jednu ili dve udarne proleterske brigade koje će biti jezgro crnogorskih
partizana i udarna sila protiv četničkih bandita. Isto tako mislim
stvoriti od sandžačkih bataljona jednu udarnu proletersku brigadu, a
u pozadini ćemo ostaviti manje partizanske jedinice i deo partiskog
aktiva koji će voditi partizanski način ratovanja i stvarati uslove za
novi polet ustanka. Uveren sam da kada mi krenemo sa jedno četiri
do pet proleterskih brigada u jednom pravcu, da neće biti te sile koja
bi nas zaustavila, da će opet biti oslobođene teritorije. Ako još tome
dodamo i hercegovačke udarne bataljone, biće to strašna vojska za
neprijatelja, jer je to sasvim ostvarljivo.«¹

Posle teških i iscrpljujućih borbi (u nas poznate treće neprijateljske
ofanzive) nastalo je zatišje. Brigade su se sa bolnicom i zbegom našle
na Zelengori blizu tromeđe Crne Gore, Hercegovine i istočne Bosne.
Međutim, tu se nije moglo ostati. Vrhovni komandant je zaključio da
su naše pozicije u Crnoj Gori, Hercegovini i Sandžaku izgubljene za
relativno duži period, da su u tim oblastima četničke snage, uz pomoć
Italijana, preuzele vlast i organizovale jake vojne formacije. Centralni
komitet i Vrhovni štab su 19. juna svestrano analizirali vojno-političku
situaciju, razmotrili položaj grupe brigada, moguće pravce pokreta,
perspektive razvoja borbe u pojedinim oblastima zemlje, kako bi doneli
najcelishodniju odluku. Od tri rešenja: Srbija, istočna ili zapadna Bosna,
svi momenti, i vojnički i politički, govorili su u prilog odlasku u zapadnu
Bosnu.

U to vreme u zapadnim krajevima naše zemlje ustanak je bio u
porastu. U Sloveniji su naše snage pod rukovodstvom Glavnog štaba
razvile široku aktivnost i stvorile prostranu slobodnu teritoriju. Parti-
zani Slovenije su uspeli da se povežu sa jedinicama u Hrvatskoj i
ostvare saradnju u prvim zajedničkim akcijama.

Ustanak je obuhvatio najveći deo Hrvatske, a najsnažniji zamah
imao je u Lici, na Kordunu i Baniji, u Gorskom kotaru i severnoj Dal-
maciji. Sve partizanske snage bile su u komandnom i operativnom
smislu objedinjene u pet operativnih zona kojima je rukovodio Glavni
štab Hrvatske.

U Bosanskoj krajini, oružani ustanak je imao masovan karakter.
Četiri partizanska odreda i Prva krajiška brigada imali su u maju
1942. godine oko 7.000 naoružanih boraca. Stvorena je velika slobodna
teritorija koja je početkom leta predstavljala najjače uporište u zemlji.
Međutim, u vreme pokreta brigada — ističe autor — u nekim kra-
jevima (na Manjači, oko Mrkonjić-Grada, Jajca i Glamoča) četnički
pokret je naneo ozbiljne udarce narodnooslobodilačkoj borbi. Naše
snage u srednjoj Bosni i južno od Banja Luke bile su u teškoj situaciji.
»Pa ipak, uprkos jačanju četnika, situacija je objektivno bila povoljna
jer su na području Kozare, Grmeča, Pounja, Drvara i Bos. Petrovca
partizanske snage uspele da se održe i da znatno ojačaju.«²

¹ Mišo Leković: *Ofanziva proleterskih brigada u leto 1942.*, str. 16.

² Isto, str. 24.

U ovakvoj situaciji, odluka Vrhovnog komandanta za prodor u Bosansku krajinu bila je najpogodnija i u političkom, i u operativno-strategijskom pogledu. Naime, u toj oblasti su snage oružanog ustanka bile najjače i njih je trebalo još više ojačati i razviti, i tako stvoriti čvrstu i široku bazu oružanog ustanka opštejugoslovenskog značaja. S druge strane, teritorija zapadne Bosne imala je veliki strategijski značaj jer se preko nje mogla obezbediti neposredna veza sa Dalmacijom, Likom, Kordunom i Banijom, najznačajnijim žarištima ustanka u Hrvatskoj, a preko slobodne teritorije Hrvatske i sa Slovenijom. Tako je Bosanska krajina predstavljala podesnu osnovicu sa koje je bilo moguće postepeno prodirati i na istok — u srednju i istočnu Bosnu, preko ovih u Srbiju, a preko Neretve u Hercegovinu i dalje u Crnu Goru. »... Rekao sam da treba ići tamo gdje ćemo ih (brigade — prim. M. L.) omasoviti, gdje je žarište najjačeg partizanskog razmaha, a to je zapadna Bosna...«³ seća se drug Tito tih istorijskih dana.

Treba imati u vidu da su se za pokret u zapadnu Bosnu, sticajem okolnosti ukazali izvanredno povoljni uslovi stvaranjem širokog »vakuuma« koji je nastao povlačenjem Italijana sa teritorije kuda se predviđao pokret brigada. Naime, na osnovu zagrebačkog sporazuma između vlade NDH i komandanta Druge italijanske armije, došlo je do povlačenja Italijana u priobalno područje. Oni su se odmah povukli ne čekajući da ih zamene domobranske i ustaške trupe, jer su ih naše snage ugrožavale u gotovo svim garnizonima. Trupe NDH nisu bile u stanju da brzo posednu napuštenu teritoriju, tako da su na tom području ostale male posade domobrana i žandarmerija. Ova okolnost pružala je vrlo povoljne uslove za brzo i odlučno dejstvo naših snaga. No, ti uslovi su samo delimično iskorišteni jer Vrhovni štab nije znao za ove postupke neprijatelja. Treba uočiti činjenicu da je obaveštajna služba u toku ofanzive imala ozbiljnih poteškoća. Brigade nisu imale svoje obaveštajne organe ni izviđačke jedinice, a situacija je to zahtevala. Naime, naše jedinice našle su se na području gde narod nije bio upoznat sa ciljevima naše borbe pa je podlegao neprijateljskoj propagandi. Stoga se jedinice nisu mogle oslanjati na podatke dobijene na terenu kao što je to do tada bio slučaj.

Za pravilno razumevanje postupaka, uspeha, napora, teškoća i neuspeha svakako je značajno uočiti u kakvom se stanju nalazila grupa brigada od blizu 4.000 boraca. Slaba odeća i obuća, iscrpenost i glad*, veliki broj ranjenika koje su nosili iscrpeni borci, nedostatak sanitetskog materijala i municije bile su teškoće koje je trebalo prebroditi. Ali ipak, ovo je bila jaka grupa, ne samo po ratničkoj spremnosti i iskustvu, već, prvenstveno po visokom moralu boraca.

Vrhovni štab je izvršio svestrane pripreme za predstojeći marš. Reorganizovane su neke jedinice, postavljene neke nove komande,

³ Isto, str. 25

* »... Ne jedemo ništa od kako smo došli ovdje. Pečemo na vatri mladu koprivu. Neki idu u obližnju šumu i traže srijemušu i druge trave teškog mirisa koje ne bih stavio u usta pa da nijesam jeo mjesec dana. Kopamo korjenje trave koje potom pečemo i kuvamo. Ima vrlo »ukusnog« korjenja. Gulimo i bukovu koru, pa onda stružemo mezzgru koja je po malo slatka i može se jesti«, zabeležio je u svom dnevniku borac 1. proleterske brigade Batrić Jovanović. (isto str. 41).

formirani politodeli u brigadama. Naglašena je potreba potpune tajnosti, maskiranja, brzog pokreta i izvođenja marša samo noću. Radi bolje pokretljivosti brigade su rasterećene suvišnih stvari, smanjen je broj konja i rasformirana intendantura Vrhovnog štaba. Lakši ranjenici i bolesnici poslani su u svoje jedinice, u tzv. pokretne bolnice. Odlučeno je da se teži ranjenici, bolesnici i zbeg naroda ostave na Zelengori a za njihovu zaštitu određeni su 5. proleterska brigada i Hercegovački odred.

Pored organizacionih i vojničkih, preduzete su i opsežne partijsko-političke mere. Na sastancima štabova, četnim, bataljonskim i brigadnim konferencijama, na partijskim i skojevskim sastancima kojima su prisustvovali i neki članovi CK, kao i političkim konferencijama čitavog ljudstva, objašnjavan je značaj predstojećeg zadatka. Ukazivano je na napore koji predstoje, na potrebu veće discipline i organizovanosti i što savjesnije izvršavanje zadataka koji se budu postavili.

Borci su upoznati sa krajem u koji kreću i raspoloženjem stanovništva na tom području. U naređenju Vrhovnog štaba posebno je istaknut zadatak pravilnog odnosa prema narodu.* »Za vreme pokreta ili logorovanja na teritoriji kroz koju ćemo prolaziti naređuje se da se posveti najveća pažnja kako se ne bi livade i usevi gazili i seljacima nanosila šteta. Pravo revokacije i konfiskacije moći će da vrše samo organi koje određuje Vrhovni štab, a nikako pojedine jedinice. Prema stanovništvu treba postupati najlepše u duhu linije naše partije i naših svetlih partizanskih tradicija i ne dozvoliti ni najmanji ispad.«⁴

Od boraca se zahtevalo da budu ne samo vojnici nego i politički radnici koji će svojim primerom, besprekornim držanjem, pravilnim odnosom prema narodu, svakovrsnim lišavanjima i agitaciono-propagandnom delatnošću biti najrečitiji i najbolji tumači ciljeva pokreta. »Naš pokret ima u prvom redu veliki politički značaj za pridobijanje stanovništva na našu stranu, a naročito u pravcima kuda se mi krećemo« pisao je drug Tito štabovima brigada.

Pomenute mere Vrhovnog štaba i ostalih komandi u pripremi i organizaciji marša veoma su značajna iskustva koja mogu naći adekvatnu primenu u eventualnom ratu — posebno u dejstvima u dubljoj pozadini neprijatelja.

Pohod u zapadnu Bosnu Vrhovni komandant nije zamislio kao marš čiji je cilj da se što pre stigne u ove krajeve, već da se, u toku nastupanja nanesu neprijatelju što veći udarci i stvore povoljni uslovi za dalji razvoj ustanka.

Sa koliko je pažnje Vrhovni komandant, ističe autor, cenio sve elemente situacije koji su uticali ili bi mogli uticati na razvoj doga-

* U svom naređenju Vrhovni komandant je istakao potrebu da se onemogućiti nepravilan odnos prema stanovništvu. Obavestio je štabove brigada da će odrediti pokretni vojni sud »koji će na licu mesta suditi svima onima koji učine takva, za našu vojsku nedostojna dela, a kazna će se primenjivati prema težini prekršaja — bilo isključivanjem iz redova naše Narodnooslobodilačke vojske ili streljanjem«. (isto str. 67).

⁴ Isto, str. 32.

đaja, vidi se iz odluke da u okviru opšte ideje manevra izabere novi pravac kretanja kolone — preko Treskavice i Igmana. Zemljište na tom pravcu bilo je teže, ali je pružalo tajnost pokreta i veću bezbednost, jer su se tu nalazili delovi Kalinovičkog partizanskog odreda. Realno se moralo očekivati da će neobavešteno i zavedeno stanovništvo ovog kraja ometati, usporavati i otkriti nastupanje kolone. Trebalo je izbeći teren koji bi zbog manjih i češćih sukoba zamarao ljudstvo i usporavao pokret kolone, jer je opšta koncepcija marša bila, da se što brže i bez borbi izbije na komunikaciju Sarajevo — Konjic.

U dinamici realizacije osnovne ideje manevra, Vrhovni komandant je isticao potrebu neprekidnog praćenja neprijatelja, veće elastičnosti i stalnog dopunjavanja i korigovanja planova i odluka. U samom početku marša uočio je da prvobitni pravac nije bio najbolje odabran i da je, u situaciji kad se ne raspolože potrebnim podacima o neprijatelju, necelishodno davati zadatke za više dana. Novi podaci o neprijatelju učvrstili su ga u uverenju da je, u situaciji kada se treba kretati nepoznatim terenom uz mogućnosti iznenađenja, bolje planirati, prostorno i vremenski, kraće zadatke i na licu mesta tražiti najpogodnija rešenja koja će rezultirati iz poznavanja stvarne situacije, a ne iz nesigurnih predviđanja i pretpostavki.

Ovakav odnos prema odluci i potrebi da se ona stalno dopunjuje i prilagođava situaciji je iskustvo koje svakom starešini može korisno poslužiti, pogotovo u eventualnom ratu koji će biti veoma dinamičan i zahtevati stalno praćenje čestih promena situacija.

Brigade su, koristeći noć i prikriven pokret, uspešno izvršile marš i izbile pred komunikaciju Sarajevo — Konjic. Vrhovni štab je postigao iznenađenje i zadobio značajnu prednost i inicijativu u odnosu na neprijatelja koji je bio doveden u situaciju da sporo i neodlučno reaguje na pokrete naših jedinica.

U monografiji autor iznosi podatke koji ukazuju na svestranu političku aktivnost koju su brigade razvile u vrlo teškim i složenim uslovima marša. I najkraći boravak iskorišten je za održavanje zborova, mitinga, razgovora sa narodom, širenja letaka i za ostali politički rad u kome se, ovom narodu koji nije bio obavešten, razobličavala politika okupatora i domaćih izdajnika.

Ove činjenice ukazuju na to kako su politički rad i neposredna saradnja sa narodom bili stalno u centru pažnje brigada i služe kao korisno iskustvo koje mora naći svoje mesto i u eventualnom ratu.

Napad na komunikaciju Sarajevo — Konjic predviđen je kao iznenadni noćni prepad na širokom frontu (oko 45 km) u cilju razbijanja neprijateljskih posada i rušenja što većeg broja železničkih stanica, lokomotiva, instalacija, uređaja i objekata na pruzi.

Vrhovni komandant je dao detaljna uputstva kako treba izvršiti rušenje pruge, ukazao komandama da savesno i temeljito izvrše izvi-

danje, procenu situacije, organizuju napad, podstiču inicijativu i obezbede se, ali je i oštro reagirao na učinjene propuste.*

Brigade su u velikoj diverziji na pruži postigle krupne rezultate (pruga Sarajevo — Mostar bila je paralisana, uništeno je nekoliko željezničkih stanica i posada u njima — Bradina, Raštelica, Tarčin, Pazarić, Hadžići . . ., uništeno je i oštećeno više lokomotiva, vagona itd.). Ova diverzija ukazuje na neka iskustva koja imaju trajniju vrednost: iznenađenje u približavanju i izbijanju na komunikaciju, napad u vidu prepada na širokom frontu, neposredni napad sa jakim snagama, inicijativa u zauzimanju objekata, likvidaciji posada, improvizacije u rušenju pruge, objekata i instalacija itd. Međutim, u ovim dejstvima bilo je i slabosti; jedinice su bile suviše udaljene od pruge, pa je bilo slabo osmatranje i izviđanje objekata napada; usled slabe veze među jedinicama i noći, napadi bataljona nisu bili jednovremeni; telefonske veze nisu prekinute; bilo je propusta jedinica koje su bile na obezbeđenju itd. Neki neobučeni borci, a uz to još i bez alata, nisu uspeli ozbiljnije da poruše prugu, oštete mostove, lokomotive, stanične uređaje i druge objekte.

U analizi slabosti diverzantskih akcija i dejstava po komunikacijama, treba sagledati objektivne i subjektivne razloge. Objektivni su u nedostatku sredstava i stručnjaka, a subjektivni u slabom radu komandi koje su pre pokreta mogle da obezbede najnužnija sredstva (pijuke, testere, sekire, eksploziv itd.) i da kraćom obukom osposobe borce za diverzantske akcije. Samo su Vrhovni štab i Prva proleterska brigada imali pionirske jedinice, a mogle su ih imati sve brigade pa, s obzirom na uslove i predstojeće zadatke, i bataljoni. Naše jedinice od početka ustanka vrše diverzije i rušenja, komande shvataju njihov značaj, ali se ipak ne preduzimaju organizacione i stručne mere da se radi bolje i stručnije.

U ovoj ofanzivi brigade su naučile kako se zauzimaju naseljena mesta i to od štabova i komandi do pojedinih boraca. To saznanje sti-

* »Vozove pod parom, pošto budu iskrcani, pustiti niz prugu u najvećoj brzini, s tim što će se na početku prve krivine izvaditi celo jedno polje, čime će se izazvati srozavanje cele jedne kompozicije. Ukoliko je to nemoguće onda lokomotive oštetiti, a vagon zapaliti.

Otvorene delove pruge rušiti na taj način što će se skidati celo polje odbijajući teškim čukovima zavrtnje na sastavu šina . . . Na željezničkim stanicama rušiti skretnice, telefonska i signalna postrojenja, blokove za skretnice, uređaje za snabdevanje lokomotiva vodom, a po iseljenju činovnika iz staničnih zgrada, ove zapaliti . . .« (isto str. 70).

U izviđanju koje su po podne izvršili štab brigade i štabovi bataljona 3. proleterske brigade učestvovali je i Vrhovni komandant koji je tom prilikom lično dao zadatke i uputstva jedinicama.

U naređenju Konjičkom bataljonu da krene na prugu Konjic — Mostar i poruši je, Vrhovni komandant zaključuje: »Daje vam se puno pravo slobodnog dejstvovanja, a ne kruto pridržavati se datih direktiva« (isto str. 117).

Vrhovni komandant je 6. jula u svom pismu predstavnicima Vrhovnog štaba kod severne kolone ukazao na greške učinjene prilikom napada 2. i 4. brigade na željezničke stanice: »Zašto niste porušili prugu sa obe strane stanice gde ste vodili borbu? To bi trebalo biti svakome jasno da se trebaju najpre dići tračnice i obezbediti od svake eventualnosti pa onda likvidirati neprijateljska gnezda. Zbog toga su verovatno i tako veliki gubici kod vas« (isto str. 97).

calo se u nizu akcija, od kojih je svaka bila škola za starešine i borce. Naši borci su ratovali učeći se i učili se ratujući. Posle svake akcije održavane su vojničke konferencije (u okviru čete najčešće) na kojima se vrlo detaljno i kritički izvršila analiza akcije i izvučeni zaključci za sledeću.

U akcijama za oslobađanje Livna autor ukazuje na upornost i dalekovidnost Vrhovnog komandanta u sprovođenju odluke da oslobodi grad i pored relativno teške situacije zbog snažnih upada Crne legije na oslobođenu teritoriju. Ne želeći da svoje šire planove podvrgava trenutnim zahtevima koje je diktirao razvoj događaja samo u jednom rejonu ili na pojedinom pravcu, Vrhovni komandant je cenio situaciju sa operativno-strategijskog stanovišta i donosio odluke koje su sa tog aspekta bile neizbežnije. Možda je, na prvi pogled, izgledalo da je celishodnije ne upuštati se u borbu sa veoma jakom kolonom ustaša (imali su oklopna kola, jaku artiljeriju i podršku avijacije), već izvući proleterske brigade koje su bile izmučene jednomesečnom borbom. Ali, Vrhovni komandant je odlučio da ne napušta slobodnu teritoriju i ne odustane od napada na Livno i od ofanzivnih dejstava ka Dinari i Dalmaciji, i to je obrazlagao vojnim, političkim i ekonomskim razlozima.

Vrhovni komandant je u realizaciji svoje zamisli imao u vidu i pružanje pomoći snagama u Sloveniji na koje je okupator vršio snažan pritisak. Trećeg avgusta pisao je Glavnom štabu NOP odreda za Sloveniju »... Nama je poznato da su talijanske snage iz Hercegovine i Bosne otišle i u Sloveniju. Mi sada pravimo pritisak prema Dalmaciji da bismo oslabili barem donekle pritisak neprijatelja na vašem području...«⁵

Kad je reč o akciji za oslobađanje Livna, biće korisno izneti kako je štab 1. proleterske brigade reagovao na kolebanje i neodlučnost načelnika Vrhovnog štaba koji je pomišljao da odloži napad »ukoliko Kombinovani odred ne zauzme sela zapadno od Livna i na vreme ne stigne na polazne položaje«. Tom prilikom Štab brigade je pisao:

»...

2) Apsolutno smo protiv odlaganja — svi mi iz štaba.

3) Ne razumemo da si sada mogao da poljuljaš, zamutiš celu stvar. Bar da si odlučno rekao »ne« a ne da celu stvar postaviš u zavisnost od toga kada će i da li će stići neki kurir, kao i od toga da li je neko selo zauzeto ili ne. To je najgore što se moglo desiti: da stvar ostane u vazduhu! To je trebalo predvideti.

... Mi smo svi odlučno za napad.

5) Ubeđeni smo da će Stari (Tito — prim. M. L.) biti vrlo ljut.

6) Smatramo da je potpuno dovoljno sedam bataljona, pogotovu kada je prilaz ka Bašajkovcu nepristupačan.«⁶

Ovakav stav načelnika Vrhovnog štaba mogao je izazvati nepotrebnu dezorijentaciju kod jedinica. Što do toga nije došlo zasluga je štaba 1. proleterske brigade. Govoreći o tome, autor zaključuje:

⁵ Isto, str. 365

⁶ Isto, str. 373

»Takvom stavu jednog štaba brigade koji diskutuje o naređenju pretpostavljene komande, čak mu se i suprotstavlja, moglo bi se zameriti jer odudara od osnovnih načela rukovođenja i unutrašnjih odnosa u vojsci. Ali, on govori i o jednoj pozitivnoj činjenici: o zrelosti štabova da se unose u situaciju, da je osećaju, da razmišljaju o svim merama koje su najcelishodnije, pa makar izlazile iz okvira njihove nadležnosti; da se aktivno i sa odgovornošću odnose prema zadacima, a ne da pasivno očekuju naređenje odozgo, u ulozu izvršioca. Ti štabovi su bili sastavljeni od starih, iskusnih revolucionara, prekaljenih partijskih radnika koji su se sa ljubavlju, entuzijazmom i bezrezervnom odgovornošću odnosili prema zadacima, koji su, radi postizanja što većeg uspeha, imali smelost da se, kako samokritički tako i kritički, odnose prema svojim i tuđim greškama. Jedino se tako može i razumeti što je štab Prve proleterske brigade mogao izraziti neslaganje s namerom načelnika Vrhovnog štaba da se napad odloži, što se usudio da se nepovoljno izrazi o njegovom radu.«

Najopštiji zaključci pa, prema tome i iskustva, iz napada na naseljena mesta grupe brigada mogli bi se svesti na sledeće:

jedinice su u prethodnim dejstvima na širem frontu izolovale uporišta i stvorile uslove za primenu napada;

neposredno pred napad okružile su naseljeno mesto i napad je obično izvođen sa kružne osnovice;

neprijatelj je redovno bio fortifikacijski utvrđen i organizovao solidan vatreni sistem, što je zahtevalo prikupljanje što iscrpnijih podataka o jačini njegove posade, sistemu odbrane, utvrđenim vatrenim tačkama itd. (gde su podaci o neprijatelju bili bolji i iscrpniji, tu su plan napada i angažovanje snaga bili mnogo realniji i celishodniji — slučaj napada na Jajce);

vršene su svestrane organizacione, vojničke i političke pripreme za napad;

ostvarivani su povoljan odnos snaga i iznenađenje, što je postizano ne samo brojnim odnosom ljudstva, već i taktičkim položajem i postupcima (jedinice su vršile manevre po unutrašnjim pravcima na relativno širokoj prostoriji, čime su ostvarivani ekonomičnost u angažovanju snaga za napad i obezbeđenje);

borbeni poredak prilagođavan je karakteru odbrane (na primer, stvaranje borbenih grupa u napadu na Jajce);

birani su najpogodniji oblik napada i pravci dejstva (na primer, u napadu na Livno jedan bataljon napadao je na pravcu kojim se neprijatelj najmanje nadao);

izvođen je napad u vidu koncentričnog noćnog prepada sa jednovremenim jurišem svih jedinica koje učestvuju u napadu (napad početi i završiti noću, na primer, napad na Konjic);

nije bilo zadržavanja na spoljnim ivicama grada, već se brzo prodiralo u unutrašnjost i iznutra slamao otpor branioca; otporne tačke na spoljnim položajima blokirane su manjim snagama, a brzim prodiranjem sprečavano je braniocu da manevriše snagama u unutrašnjosti naseljenog mesta;

deo snaga infiltriran je u grad radi dezorganizovanja odbrane, stvaranja panike i slamanja volje za otporom (uspešan prodor 2. bataljona 1. proleterske brigade u Livnu):

rezervama je blokiran grad i sprečavano izvlačenje i probijanje okruženog neprijatelja (primer Livna gde su naše jedinice uspele da zarobe ili unište celu posadu);

u likvidiranju utvrđenih vatrenih tačaka korištene su grupe bombaša (one su se koristile i za vatrenu pripremu juriša — posle njihovog dejstva jedinice kreću na juriš — iskustva 1. proleterske brigade);

angažovana su pojedina artiljerijska oruđa i ograničene količine municije za likvidiranje otpornih tačaka (tek kada je stigao brdski top iz Glamoča, naše snage su uspele likvidirati posadu u utvrđenoj kući dr Mitrovića u Livnu);

zadaci su izvršavani sa ograničenom količinom municije (4. bataljon 1. proleterske brigade išao je u napad na Prozor samo sa 3—5 metaka na borca);

pobeda je postizana uz minimalne gubitke sopstvenih snaga (Prozor je oslobođen uz gubitke od 3 poginula i 4 ranjena borca, a neprijatelj je imao 190 poginulih i zarobljenih vojnika) itd.

Interesantna su iskustva krajiških brigada iz napada na naseljena mesta. Sećajući se borbe za Jajce komandant Operativnog štaba kaže: »Druga grupa umakla je iz grada kroz prolaz kojeg smo namerno ostavili da bi smanjili žestinu neprijateljskog otpora u gradu«. ⁷

Akcije za oslobađanje Bugojna i Kupresa poučne su i korisne za analizu i uočavanje uzroka neuspeha u napadu na naseljena mesta.

Kao što je poznato, odugovlačenje sa napadom na Bugojno, uprkos naređenjima Vrhovnog štaba da se požuri i iskoristi prednost u povoljnom odnosu snaga omogućilo je neprijatelju da pojača snage i utvrdi položaje.

»Vaš prvi neuspeh kod Bugojna jeste rezultat vašeg oklevanja a i nedovoljne pripreme. Kako ste mogli dozvoliti da neprijatelj saobraća vozovima u toku vašeg napada na grad. 1. Trebalo je po svaku cenu prekinuti željezničku prugu pre samog napada. 2. Uzrok neuspeha leži i u neizvršavanju zadataka za obe brigade, koji ste dobili od mene pre napada na G. Vakuf. Đidin (odnosi se na M. Đilasa, predstavnika VŠ kod severne kolone — prim. M. L.) postupak jeste za najveću osudu, jer je to postupak neozbiljnog čoveka — koji je doveo do dosta teških posledica, a moglo bi se svršiti i katastrofalno ako se odmah ne preduzmu mere da se 2. brigada odmah prebaci na sektor Bugojno — D. Vakuf i poveže sa vama«. ⁸

Napad na Bugojno bio je u toku ofanzive prvi veći neuspeh na koji borci nisu bili navikli. Stoga je Vrhovni komandant upozorio komandante i političke komesare brigada da ljudstvu objasne neuspeh kao normalnu pojavu u ratu, koja ne može i ne sme imati uticaja na dalja dejstva, na borbeni duh i moral boraca.

⁷ Isto, str. 618.

⁸ Isto, str. 241

Napad na Kupres je pokazao da ideja noćnog napada da se neprijatelj okruži, a zatim opštim jurišem likvidira, može imati uspeha samo ako se neprijatelj iznenadi i brzim prodorom na najslabijim tačkama ili infiltracijom snaga razbije kompaktnost odbrane, a zatim likvidira u izolovanim tačkama otpora. Međutim, čvrsta organizacija odbrane grada nije pružala uslove za takav način napada i zato je on pokazao niz problema i slabosti.

Slaba organizacija sadejstva povukla je za sobom i druge slabosti: davani su nerealni zadaci (jedinice nisu imale podatke o rasporedu, sistemu odbrane i utvrđenjima neprijatelja, objekte napada nisu mogle ni videti, jer je ustaška milicija sa spoljne ivice grada sprečavala prilazak Kupresu); izostali su iznenađenje i jednovremen napad, odsustvo siline udara; suviše se zadržavalo na bližim i daljim prilazima gradu; slabo su se koristili udarne grupe i bombaška odeljenja u slamanju odbrane itd.

Autor na više mesta s pravom ukazuje na slabosti i probleme u sadejstvu. No, u oceni sadejstva u datim uslovima valja imati u vidu objektivne mogućnosti i granice. Prvenstveno treba polaziti od stanja i mogućnosti sredstava veza i drugih uslova za komandovanje, jer bez dobre veze nema uspešnog sadejstva. Naša osnovna i jedina veza bili su kuriri čija je brzina pokreta zavisila od mnogo faktora. To znači da su naše veze bile spore, neblagovremene i vrlo ograničene. Bilo je slučajeva da su brigade kasnile na izvršenju zadatka zato što nisu na vreme dobile naređenje, ili što su izgubile vezu sa susedima ili svojim nižim komandama. Nekoliko je puta i Vrhovni štab ostao neobavešten o situaciji, jer kurir sa izveštajem iz jedinice nije stigao ili je zakasnio. To ga je dovodilo u situaciju da donosi odluke i izdaje naređenja iako nije bio potpuno obavešten (drugi napad na Bugojno).

Kao jedan od uzroka neuspeha napada autor konstatuje: »Prodor delova 4. crnogorske i 1. krajiške brigade u grad i sa severa nije mogao biti iskorišćen, jer nije bilo rezervi koje bi se ubacile u zauzeti deo grada i proširile postignuti uspeh«. Karakteristika napada na naseljena mesta u ovom periodu je, pored ostalog, i u tome što se rezerve često nisu ostavljale. Ukoliko su ostavljane zadatak im je najčešće bio — da čuvaju leđa i krila snagama koje napadaju, da vrše prihvata u slučaju povlačenja, ili blokiraju grad i spreče izvlačenje neprijatelja (na primer u Livnu). Retko su imale zadatak da proširuju uspeh u borbi za naseljena mesta. Smatram da ovakva upotreba rezervi nije bila slučajna niti je bila plod neznanja i grešaka. Pre bi se moglo reći da je takva upotreba odraz konkretne situacije i objektivnih uslova. Svakako da je najcelishodnija upotreba rezervi — proširenje uspeha — što i teorija podvlači — ali pod uslovom da su te rezerve u stanju da prošire uspeh, tj. da imaju jaku udarnu snagu, moćna vatrena sredstva, da su pokretljive (oklopna vozila) i da imaju jaku podršku (artiljerije i avijacije). Naše jedinice nisu mogle imati takve rezerve niti su im mogle pružiti takvu podršku, jer pored toga što nismo imali dovoljno sredstava, nismo raspolagali ni municijom. Takva upotreba rezervi (naročito danju) kako predviđa savremena teorija — značila bi izlaganje žive sile ubitačnoj vatri neprijatelja bez mogućnosti da se ona učutka i parališe. Naš napad se izvodio jedino noću. To je bio snažan, iznenađen

i odlučan udar pešadije i, ukoliko u toku noći nismo uspeli prodreti u grad i slomiti otpor neprijatelja, redovno smo se (naročito u svitanje) morali povlačiti.

Autor je pravilno uočio subjektivne slabosti rukovodstva severne kolone (neodlučnost, spor rad, preteranu i neopravdanu samouverenost, lakomislenost itd.), kao i propuste nižih komandi o kojima je bilo reći. Međutim, za neuspehe u napadima na Bugojno (drugi napad) a naročito Kupres, po mom mišljenju, u prvi plan treba istaći jačinu neprijatelja i nepovoljan odnos snaga.

Posada u Kupresu, na primer, imala je oko 2.000 dobro naoružanih vojnika, a među njima bataljon Crne legije — ustaških koljaša i zlikovaca koji su pokazali krajnju upornost u odbrani i visoku borbenu vrednost. Spoljna odbrana bila je vrlo čvrsta, a sam grad fortifikacijski uređen, sa vrlo solidnim vatrenim sistemom, sa sredstvima u bunkerima i otpornim tačkama jakih zgrada (na primer silos) koje su se mogle savladati samo artiljerijskim oruđima. Pored vojnika i ustaša, u gradu je bilo oko deset hiljada izbeglica koje su se povukle pred našim snagama u Kupres. Među njima je bio veći broj naoružanih koji su takođe učestvovali u odbrani. Neprijatelj je pokazao umešnost u odbrani grada — imao je pokretne rezerve koje su efikasno intervenisale na one naše delove koji su se pribijali u grad. S druge strane, naše snage su napadale sa 16 bataljona sa prosečno 120—150 ljudi (ukupno oko 2.400 boraca) bez neophodnih sredstava za rušenje bunkera i utvrđenih vatrenih tačaka. Očito je odnos snaga u ljudstvu bio u korist branioca a da ne govorimo o njegovoj nadmoći u vatrenim sredstvima i municiji. Svi naponi, heroizam i žarka želja boraca koji su bili iscrpljeni u dugotrajnim borbama i marševima, da unište ovo ustaško gnezdo nisu urodili plodom.

U monografiji se daju iscrpni podaci iz kojih se vidi koliko se Vrhovni štab brinuo ne samo o proširivanju slobodne teritorije, već i o njegovoj odbrani i obezbeđenju, stvaranju narodne vlasti, vojnopoza-dinskih organa, organizovanju zdravstvene zaštite i bolnica, snabdevanju jedinica i organizovanju ekonomskog života.

»Mi uopšte ne nameravamo napustiti ovu prostoriju, nego je baš zadržati i organizovati« — pisao je Vrhovni štab, misleći na žitorodna polja u Prozorskoj kotlini, Livanjskom i Duvanjskom polju i dolini Sane i Sanice. Sa te teritorije popunjavane su jedinice novim borcima i prikupljane su hrana, odeća i obuća. Organizovane su omladinske radne brigade i šire akcije naroda za sakupljanje letine. Osposobljavani su putevi i železničke pruge koje su služile za pokret jedinica, podizane radionice za izradu oružja i municije, građene bolnice po šumama Šatora, Klekovače, Lunjevače i Grmeča. Na oslobođenim područjima formirali su se partizanski odredi, komande mesta i straže. Njihov je zadatak bio da zaštite teritoriju, što je pružalo mogućnost brigadama da se posvete ofanzivnim dejstvima.

Brigade su razvile vrlo intenzivan politički rad u narodu. Stvarani su narodnooslobodilački odbori, partijske, omladinske i druge organizacije i preduzimane ostale mere u organizovanju pozadine.

Ovaj prikaz bi bio nepotpun ako se ne bi ukazalo na veliki broj primera u kojima autor iznosi raznovrsna dejstva i akcije nižih jedinica,

grupa boraca i pojedinaca kao što su — zasede, prepadi, iznenađenja, snalažljivost i samoinicijativa, dovitljivost, lukavstvo, obmanjivanje neprijatelja itd. što je od posebnog značaja za proučavanje iskustva partizanske taktike nižih jedinica, jer će naći svoje mesto i u eventualnom ratu.

Rezimirajući rezultate ofanzive proleterskih brigada, autor iznosi vojne i političke uspehe. Posle tri meseca neprekidnih borbenih dejstava i marševa — koji su imali operativni i operativno-strategijski značaj — stvorena je u zapadnoj Bosni i Dalmaciji jaka operativna osnovica sa koje se neposredno i vrlo efikasno uticalo na dalji razvoj ustanka. Oslobođanje čitavog niza gradova i pojedinih oblasti ubrzalo je priliv boraca i stvaranje novih jedinica (zaključno sa septembrom bilo je 23 brigade i više desetina odreda). U borbama, uspesima i porazima, stečena su dragocena iskustva, a ofanziva proleterskih brigada pokazala je pravilnost stvaranja brigada jer su se u to vreme pokazale najpogodnijim oblikom vojne organizacije oružanih snaga ustanka. Manevarski rat zahtevao je pokretne jedinice koje će biti sposobne da se brzo i elastično pokreću, da eliminišu neprijateljsku superiornost u tehnici i da brzo prenose dejstva na nova područja. Gubitak jedne teritorije značio je stvaranje druge. Tako je neprekidnim ofanzivnim dejstvima održavana inicijativa u našim rukama. Iskustva su nagoveštavala potrebu daljeg razvijanja organizacionih formi, tj. stvaranja divizija koje će biti sposobne da rešavaju zadatke operativnog i strategijskog značaja.

Ofanziva proleterskih brigada imala je i ogroman politički značaj — stvoreni su uslovi za dalji razvoj narodne vlasti, učvršćivanje i organizovanje slobodne teritorije, za intenzivan politički rad u cilju razbijanja ustaškog i četničkog uticaja i stišavanja nacionalnih strasti, koje su četnici i ustaše do te mere razbuknuli, da su ozbiljno ugrozili jedinstvo naroda u tom kraju. Proleterske brigade bile su nosioci bratstva i jedinstva naših naroda.

Monografijom Miše Lekovića »Ofanziva proleterskih brigada u leto 1942.«, naša vojna istoriografija dobila je korisno delo. Uložen je ogroman napor u proučavanju nekoliko hiljada dokumenata jedinica NOVJ, okupatorskih i kvistlinških štabova, bogate memoarske građe, stenografskih beležaka, članaka, hronika, studija, objavljenih i neobjavljenih dnevnika. Zbog toga delo impresionira dokumentovanošću i vernim opisom i sitnih detalja. Neka iskustva su toliko verno i slikovito data (borbe za Livno, Jajce i Kupres) da imamo utisak da čitamo uzbudljivu reportažu ili roman. Takvo prilaženje obradi dalo je monografiji specifičan ton, tj. izbeglo se suvo nabranje golih činjenica i dokumenata. Sam karakter edicije, koja traži dokumentovanost — uticao je da ovo delo ima i suvišnih detalja i mestimičnog ponavljanja. Miša Leković sa entuzijazmom govori o poredama i uspesima, ali i sa puno odgovornosti i smelosti o greškama i slabostima komandi i štabova u pripremi, organizovanju i izvođenju borbenih dejstava.

Posebna vrednost dela je u tome što je autor dao iscrpan materijal i svojim analizama, zaključcima i ocenama doprineo uopštavanju teorije partizanskog i narodnooslobodilačkog rata.

Pukovnik
Mihajlo VUČINIĆ